

SŁOWO OD REDAKTORA

Rok od 24 lutego 2022 r., początku najbardziej wstrząsającego wydarzenia w historii Europy od wybuchu wojen w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie w latach 1991–1992, a także w Kosowie w latach 1998–1999, redakcja „Studiów Politycznych” z dużą satysfakcją oddaje w ręce czytelników zeszyt poświęcony Ukrainie.

Najazd Federacji Rosyjskiej na Republikę Ukrainy z zamiarem odebrania jej niepodległości oraz aneksji terytorium spowodował exodus za granicę i wewnątrz niej co najmniej 11 mln mieszkańców oraz niepoliczalne straty materialne, społeczne i kulturalne. Jednocześnie agresja doprowadziła do okazania przez Ukrainę stopnia przygotowania do wojny oraz determinacji w obronie, które pod tym względem przewyższają możliwości większości współczesnych państw europejskich. Zarówno kierownictwo polityczne państwa, Siły Zbrojne Ukrainy, jak i społeczeństwo zjednoczyły się w wysiłku wojennym w skali porównywalnej z walką państw koalicji antyhitlerowskiej w II wojnie światowej.

Konsekwencje wojny w szczególny sposób dotknęły też Polski i stosunków polsko-ukraińskich. Nie tylko w takich kwestiach jak: transfer amerykańskich jednostek wojskowych, przyśpieszenie programów zbrojeniowych czy dostawy broni dla Ukrainy, które w 2022 r. osiągnęły trzecią wielkość na świecie po dostawach ze Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Konsekwencje wojny przede wszystkim dotknęły sferę społecznych relacji między Polakami i Ukraińcami. W 2022 r. byliśmy świadkami otwartości i solidarności, którymi z jednej strony Polacy obdarzyli uchodźców z Ukrainy, z drugiej – Ukraińcy obdarzyli Polskę jako sąsiada najbardziej (obok Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii) zdeterminowanego w działaniach na rzecz ich zwycięstwa w wojnie. Wszystkie te zmiany zapewne wywrą wpływ na relacje między dwoma narodami oraz na system bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie po zakończeniu konfliktu.

W zeszycie publikujemy teksty, które nadeszły do redakcji od autorów zajmujących się różnymi tematami dotyczącymi Ukrainy,

stosunków polsko-ukraińskich i rosyjsko-ukraińskich oraz reprezentujących różne metodologie. Sądzimy, że jako całość oddają one kierunki obecnych zainteresowań Ukrainą nauk społecznych i humanistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Wśród autorów jest siedmioro obywateli Ukrainy (z których czworo od 2022 r. jest uchodźcami w Polsce), pięcioro obywateli Polski oraz jeden – Republiki Czeskiej. Socjologowie, politolodzy, filozofowie i lingwiści publikują w zeszycie analizy aspektów obecnej wojny i jej prawdopodobnych konsekwencji, historycy zaś – wyniki ustaleń powstałych wskutek pogłębiania dotychczasowych tematów badawczych.

Teksty zgrupowaliśmy w czterech blokach:

I – Uchodźstwo, Trauma, Współpraca,

II – Dyskurs, Propaganda, Tożsamość,

III – Ukraińcy i Polacy do 1914 r., Zbliżenia,

IV – Konflikt polsko-ukraiński w XX w., Współczesne pojednanie.

Na blok pierwszy składają się teksty dotyczące doświadczeń cywilnej ludności Ukrainy oraz pomocy humanitarnej. Otwiera je analiza kondycji psychospołecznej ukraińskich uchodźców w Polsce Piotra Długosza. Autor, opierając się na wywiadach z wiosny 2022 r., wskazuje przejawy depresji oraz zaburzeń po doświadczeniu stresu pourazowego. Jak się okazuje, wśród przybyłych do Polski źródłem wyzwań emocjonalnych był nie tylko dramat ucieczki oraz lęk o życie własne i najbliższych, ale także obawy o adaptację w obliczu niewystarczającej znajomości języka polskiego. Z kolei Aleksandra Gasztold i Kornela Oblińska przedstawiają przemoc seksualną oraz przemoc ze względu na płeć wobec kobiet i mężczyzn ukraińskich w konflikcie od 2014 r. Wskazują, że przemoc, będąca w świetle prawa międzynarodowego zbrodnią wojenną, jest częścią zaplanowanej strategii łamania oporu przez kierownictwo Rosji. Ukazują kontekst ideologiczny gwałtów (Rosja-„matka” – Ukraina-„wyrodna córka”) oraz przestrzegają przed powtórzeniem się ich negatywnych konsekwencji społecznych, co nastąpiło po wojnach w Bośni i Hercegowinie oraz Rwandzie w końcu XX w. Wreszcie Olga Bogorodecka przedstawia zmiany we współpracy miast Ukrainy i Polski w 2022 r. Wydobywa zasadniczy zwrot od wymiany głównie kulturalnej ku pomocy humanitarnej. Analizując działania miast z obu krajów w perspektywie koncepcji *smart power*, wskazuje na ich skutki w postaci postępującej budowy wzajemnego zaufania.

W bloku drugim Nataliia Kravchenko, używając metodologii krytycznej analizy dyskursu oraz semiotyki, dokonuje rozbioru terminów

rosyjskich mediów czasu wojny odnośnie do Ukrainy i Ukraińców. Pokazuje, w jaki sposób dehumanizują one i deindywidualizują, a nawet animalizują przedstawicieli sąsiedniego narodu. Tę strategię budowania uzasadnień dla „specjalnej operacji wojskowej” przed społeczeństwem rosyjskim interpretuje ona jako formę eliminacjonizmu. Zgodnie z koncepcją eliminacjonizmu Daniela Jonaha Goldhagena wskazane praktyki stanowią pierwszy krok w kierunku unicestwienia kategorii społecznej zdefiniowanej przez sprawcę jako wroga. Następnie Olena Balatska zajmuje się współczesną rosyjską propagandą antyukraińską, przedstawiając, w jaki sposób manipuluje ona opinią publiczną poprzez upowszechnianie takich fake newsów i symulaków, jak wewnętrzny rozkład państwa ukraińskiego czy „odrodzenie nazizmu” w Ukrainie. Przedstawia też związki między propagandą a ideami twórców doktryny euroazjatyizmu (S Trubieckoj, Piotr Sawicki) oraz postulatami współczesnych neoeurazjatyistów (Aleksandr Dugin). Wreszcie Aleksandra Kusztal kwestionuje tezę, jakoby głównym źródłem wojny był konflikt religijno-tożsamościowy między wiernymi Kościoła Prawosławnego Ukrainy (powstałego w 2018 r.) i Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Innymi słowy, jak utrzymuje rosyjska propaganda, między prozelityzmem i naporem cywilizacji Zachodu na obszarze Wszechrusi i obroną tradycji oraz tożsamości wschodnich Słowian na terytorium kanonicznym rosyjskiego Kościoła prawosławnego. Pokazuje, że teza ta nie znajduje oparcia w analizie przekonań ukraińskiej opinii publicznej z 2021 r., w tym wzajemnego stosunku do siebie wiernych tych dwóch Kościołów.

Na blok trzeci w pierwszej kolejności składa się głęboko zakorzeniona w źródłach z epoki analiza publikacji Pantalejmona Kuliszka »Кращанка Русинам і Полякам на Великдень 1882 року« autorstwa Iryny Adamskiej. Ten wybitny pisarz i historyk ukraiński zbudował bliskie stosunki z wieloma przedstawicielami polskiego życia umysłowego XIX w. W swych pracach piętnował negatywne cechy Kozaczyzny w XVII–XVIII w. W jego założeniach krytycyzm wobec tego ukraińskiego zbiorowego bohatera narodowego miał zachęcić polskich historyków do także krytycznego przeglądu polityki I Rzeczypospolitej wobec Rusinów/Ukraińców. Tekstem tym Adamska przywraca pamięci zbiorowej jedną z najwcześniejszych inicjatyw pojednania ukraińsko-polskiego. Nadto w bloku II Iryna Šandra ukazuje sylwetkę i działalność Ignacego Jasiukowicza, inżyniera i przedsiębiorcy z centralnej Polski, który w latach 1887–1914 zarządzał we wsi Kamianskoje nad

środkowym Dnieprem hutą zatrudniającą do 20 tys. ludzi. Autorkę interesuje rola Jasiukowicza w Ukrainie nie tyle jako biznesmena i modernizatora gospodarki, ile jako fundatora szkół oraz świątyń, a także promotora wysokich standardów moralnych i zawodowych w środowisku współtworzonym przez pracowników jego zakładu.

Wreszcie w bloku czwartym zeszytu zawarte są teksty związane z konfliktem polsko-ukraińskim w latach 30.–40. XX w. oraz ze współczesnym pojednaniem historycznym. Zamieszczono je w układzie chronologicznym. W pierwszym Ołeksandr Zajcew rysuje strategię Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) wobec Polski i Polaków od jej powstania w 1929 r. po podjęcie decyzji o antypolskiej akcji na przełomie 1942 i 1943 r. Zadaje pytanie, czy wypędzanie Polaków z Wołynia i Galicji Wschodniej oraz mordowanie opierających się, co Ukraińska Powstańcza Armia (UPA) zrealizowała w latach 1943–1944, od początku leżało w planach OUN. Udziela odpowiedzi negatywnej, argumentując, że projekt zapewnienia ziemiom Ukrainy jednolitości etnicznej rodził się w OUN stopniowo od późnych lat 30., na jego wdrożenie zaś wpływ miały czynniki sytuacyjne z lat 1942–1943 wynikające z przebiegu II wojny światowej. Kolejny tekst Grzegorz Motyka poświęca udziałowi 12 Szczecińskiej Dywizji Piechoty w akcji „Wisła” w 1947 r. Analiza działań tej jednostki ma wymiar nie tylko faktograficzny, ale i tożsamościowy. Do końca PRL dywizja budowała swój etos m.in. na rzekomej służbie Polsce w postaci deportacji obywateli polskich narodowości ukraińskiej i łemkowskiej, działaniu mającym charakter czystki etnicznej i służącym faktycznie likwidacji tych mniejszości.

W trzecim tekście bloku czwartego Vlastimil Ondrák przedstawia działalność czechosłowackiej *Státní bezpečnosti* (StB) wymierzoną w kurierów krążących między podziemną OUN i UPA w zachodniej Ukrainie i południowo-wschodniej Polsce a centrami politycznymi ukraińskiej emigracji w RFN oraz działalność ukraińskich środowisk w Czechosłowacji w okresie od 1945 r. do początku lat 60. Publikacja oparta na źródłach archiwalnych pokazuje, jak StB dążyła do wytworzenia w kierownictwie państwa poczucia zagrożenia ze strony ukraińskich nacjonalistów, do czego nie było podstaw w ich rzeczywistej działalności. Wreszcie Tetiana Banakh zajmuje się obchodami 70. rocznicy pamięci ofiar zbrodni na Wołyniu i w Galicji Wschodniej latem 2013 r. Pokazuje, w jaki sposób w założeniach akty pojednania ukraińskich i polskich polityków oraz wspólne wystąpienia autorytetów publicznych miały doprowadzić do zakończenia sporu o tragedię

wołyńską/zbrodnię wołyńską. Wyciąga wniosek, że w 2013 r. formuła pojednania „przebaczamy i prosimy o przebaczenie” nie przyczyniła się do zamknięcia konfliktu pamięci.

Ta panorama tekstów z 2022 r. daje obraz współczesnych zainteresowań badawczych dotyczących Ukrainy i Ukraińców w państwach naszego regionu. Z jednej strony przewija się w niej tragedia wojny i obawy o losy Ukrainy, z drugiej – nadzieja na zbudowanie bezpieczeństwa w regionie opartego na trwalszych podstawach. Wszakże szansa na to ostatnie nastąpi jedynie pod warunkiem, że zostaną wyciągnięte wnioski ze zbrodni żołnierzy rosyjskich oraz propagandy i charakteru rządów państwa rosyjskiego, błędów świata zachodniego w polityce wobec w Rosji i jego zaniechań w polityce wobec Ukrainy z okresu sprzed 24 lutego 2022 r., wreszcie z jałowości działań w obszarze polityki pamięci w stosunkach Polski i Ukrainy, które doprowadziły kilka lat temu do pogorszenia relacji państwowych i społecznych między nimi.

Redakcja „Studiów Politycznych” wyraża przekonanie, że podstawowym warunkiem zbudowania ładu pozbawionego przemocy i opartego na uznaniu praw jednostkowych oraz zbiorowych w Europie Środkowo-Wschodniej jest zwycięstwo Ukrainy w wojnie z najazdem Rosji. Właśnie tego życzymy naszym autorom i czytelnikom w 2023 r.

Tomasz Stryjek
Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0002-9137-7537
tstryjek@wp.pl